

במרילבו: "... אתה יורד עלי עם גילוי הלב המדיציני שלך, בן זונה. או עכשיו, שלוש ושבע עשרה דקות לפנות בוקר של ה-19 בדצמבר 1976. אחרי ה'שוק' הזה, ואחרי הזיון הראשון שבו הרגשתי שאני בעצם חצי מת (גם היא היתה כזאת. גם היא באה אל הד"ר המפוצל הזה לקבל את המימצאים שלה והיא חטפה את שוק חייה וככה נפגשנו ויצא מה שיצא)" (147). אין זו לשונו של הסופר. הוא הרי יודע לשים בפי בת הקיבוץ הירהורים מעין אלו: "במשק, היא מהרהרת בוודאי מתכנסים כולם בחדר האוכל, עכשיו, לחזות בצוותא באירוע, בטלוויזיה. כמו כאן, בעצם. בכל מקום רוצים עכשיו כולם לחלוק את השמחה. אבל איזו מין חלוקת שמחה זו כאן, בין כשלושים אנשים, שחלקם אנוכיים וחלקם משוללי אישיות, חלקם סרי רוח בשל פגיעה ביוקרתם המתפנקת והאחרים משקפים אך את חילופי מיזגם של הנפגעים ומשתדלים, כמהלכים על בהונות, שלא להרגיזם עוד יותר?" (81-82).

ובכן, לשון גבוהה: מהרהרת; מתכנן-סים; לחזות בצוותא; לחלוק את השמחה; סרי רוח; חילופי מיזגם; כמהלכים על בהונות... ומיד ציטטות מפי הבהמה: "עזוב אותם בתחת, כל המסריחים האלה. עלה להם השתן בראש מהסאדאת הזה.... (82) וכו' וכו', כגון: "לא בא לך לתפוס ראש עם כולם."

רים את חוויות היסוד של בני העיירה, הרחוקה מהם לא רק מרחק של זמן ומקום, אלא בעיקר מרחק של מנטאליות ותפיסת עולם.

אומנם לא אחת נתקל הקורא בהתייחסות של שלום עליכם לנושא ארץ-ישראל, אך זו נתפסה תמיד כהערת-אגב ולא כנר שא שבו השקיע המחבר את עיקרי גישתו היהודית-לאומית. ואין לשכוח כי ברירת הקריאה בכתבי שלום עליכם שכבר נתר-גמו לעברית לא איפשרה מגע קרוב עם כלל יצירתו הענפה, על עשרות הכרכים שבהם נתגוונה.

יפה עשו, איפוא, בית שלום עליכם והוצאת "דביר" שחברו יחדיו והוציאו לאור את הספר "לשם מה צריכים היהודים ארץ משלהם", ובו מקובצות יצירות רבות פרי עטו של שלום עליכם, שבהן מופיעות ארץ-ישראל, אהבת ציון וחיבתה, הציונות כתנועה ושאר נושאים הקשורים לארץ וליחס היהודים אליה בסוף המאה הקודמת ובראשית מאתנו. רק שעה שסר קרים במרוכז את כל היצירות שכוונסו בספר זה ניתן לראות עד כמה היה שלום עליכם נתון ראשו ורובו בשאלת עתידם הלאומי-היסטורי של בני עמו ועד כמה הנחתה את כתיבתו האהבה העזה שרחש לארץ-ישראל וכמיהתו לימים שבהם, כד-בריו, אולי ירכשו ידידיו "בית קטן עם

שלום עליכם

שלום עליכם הציוני

אביב עקרוני

לשם מה צריכים היהודים ארץ משלהם, הוצאת ספרים דביר ובית שלום עליכם, תרגום: י"ד ברקוביץ, אליאב ליואי, יוסף רובין. 376 עמ'.

הקורא הישראלי מכיר את יצירותיו של שלום-עליכם בעיקר בזכות תרגומיו של י"ד ברקוביץ, ולאחרונה באמצעות תרגומים נוספים, שנעשו בידי מתרגמים אחרים. התדמית המקובלת, שנוצרה בעיני הקוראים, היא של מספר מן המעלה הרא-שונה, שעיקר כוחו בתיאורים הומוריי-סטיים משכנעים של החיים בעיירה הי-הודית בימים שלפני מלחמת-העולם הרא-שונה. סיפוריהם של מוטל בן פייסי החזן ושל מנחם מנדל היו במשך שנים רבות לחס-חוקם של תלמידי בתי-הספר בארץ, שנהנו לחוות יחד עם גיבורים אלה ואח-

גיננות ליד חוף היס-התיכון בסביבות יפו בארץ-ישראל" (מכתבו לד"ר גרשון לוין משנת 1909).

שם הספר לקוח מן החוברת שכתב שלום עליכם ביידיש בשם "אויף וואס באדארפען יודען א לאנד?" כותרת המשנה היתה - "ערנסטע ווערטער פארן פאלק" ("מלים רציניות אל העם"), מחירה היה שמונה קופייקות, והיא יצאה לאור בוורשה. בחוברת זו סוקר המחבר בקצרה את תולדות עמנו ומדגיש, כי אומנם ידענו תמיד שמצב העם רע ומר, אך רק בקונגרס הציוני "פקחו המשתת-פים את עינינו ביתר שאת וציירו לפנינו תמונה נאמנה על מצבנו בעולם כולו, ונודע לנו, שגם באותן הארצות שקינאנו באחינו שם והאמנו שחיי אושר זומנו להם, התברר שאמונתנו היתה אמונת שווא. התברר שבכל מקום מצבנו רע." (עמ' 71). מסקנותיו הן שלוש במספר: שוטמים אותנו בעולם כולו; המצב כה רע עד שאין אפשרות להמשיך כך; יש לחפש פתרון של ממש למצב זה.

בסוף החוברת בוחן שלום עליכם את דעותיהם של פינסקר ושל הרצל וקובע, כי בראש-זכראשונה חייבים היהודים לה-שיב על השאלה שהוצגה - לשם מה צרי-כים יהודים ארץ. "פירושו של דבר, שכל היהודים ירגישו ויבינו עד כמה דרוש ונ-חוץ דבר זה; צריך להביא לכך שהרעיון הזה יהיה לנחלתו של כל העם כולו. שני שינו ואחיותינו תביינה את הדבר, למען יתחנכו ילדינו תחת דגלנו הלאומי, כדי שילדינו יהיו ילדים יהודיים, שלא יתביי-שו בהשתייכותם לעמם" (עמ' 81). אך מנם, שלום עליכם עצמו סבור, כי אולי רק דור הבנים או הנכדים יזכה בהגשמת הרעיון הציוני, אך יתכן לדבריו, שגם בני דורו יזכו לראות לפחות בהגשמת התחלתו. מרגש מאוד קטע הסיום של הסיפור "זליג מכאניק". מסופר בו על זליג החייט, שהצליח להגיע ליהופיץ ולתרום שם שלושה רובלים ל"חברת-ישוב-ארץ ישראל". בשוכו לעיירתו מישש מדי פעם בפעם את הקבלה שקיבל תמורת הכסף והרגיש שהוא מבריא והולך בשל ההכרה שיש לו חלק בדבר אשר כזה - "השלישיה שלו היא השלישיה הראשונה אשר תגיע לשם, אל הקולוניות היהודיות שם בארץ ישראל... ההרגשה מלטפת ומחממת את כל איברי גופו ויהי בעיניו כאיש אשר זה עתה סיים דבר גדול, דבר עצום מאד" (עמ' 35).

ברומאן הציוני הקצר מציג שלום עלי-כם את דמותו הנלהבת של יוסיל משה יוסיס, המטפח את חבורת "חובבי ציון"

במקומו. הוא חוזר על דברי הרצל, שעלי-נו להביא לאסיה אור, חינוך ומדע ברוח התרבות האירופית - אנו נהיה המתווכים בין אירופה המחונכת ואסיה הפראית. רומאן זה, שנכתב בשנת 1898, מסתיים במלים "נוער מבורך! האח! גיל הנעורים המבורך, המאושר!" באותה שנה עצמה פנה שלום עליכם אף אל בנות ישראל. במאמר "לאחיותינו בציון" ("צו אונזער רע שוועסטער אין ציון") הוא מזכיר את דמויות הנשים שמילאו תפקיד חשוב ומעניין בתולדות עמנו, וביניהן דבורה הנביאה, בת יפתח, חנה אם שמואל, מיכל בת שאול, חולדה הנביאה, יהודית, אסתר. מקום מיוחד שמר המחבר לדמותה של רחל, אשתו של רבי עקיבא, והוא מזכיר גם נשים מיוחדות מימי הביניים. הוא מיצר על כך שבנות ישראל המשכילות קראו ודאי את שקספיר, את גיתה ואת שילר, את פושקין ואת לרמונטוב, את גוגול, טורגנייב וטולסטוי, אך רק מעטות קראו יהודה הלוי ואבן-גבירול, את לוינזון, את מאפו, סמולנסקין, גורדון, אברמוביץ (מנדלי מוכר ספרים) ורבים אחרים. השאר אינן יודעות כלל שהן בנות של עם, "אמנם עם עני וגולה, ובכל זאת עם בעל הסטוריה נאה ומופלאה, בעל שפה משלו - לשון הקודש - ושפה לאומית משלו, בעל ספרות עשירה ואידיאל עתיק ימים - ציון" (עמ' 127).

בשנת 1907 השתתף שלום עליכם כצייר בקונגרס הציוני השמיני שהתקיים בהאג. את רשמיו פירסם בעתון היידי "טאג-בלאט", שיצא לאור בניר-יורק. מלבד תיאורים נלהבים מן המתרחש בקונגרס ובחדריו מתלווה לדברים גם נימת-הומור המוכרת כל-כך מיצירותיו האחרות: "בין האירועים המעניינים ביותר בקונגרס נחשב ללא ספק מעשה ההצטלמות... טבעי הדבר שכל אחד רוצה להופיע על תמונה עם מקס נורדוי, אך לא כל אדם זוכה לכך" (עמ' 240). משעשע במיוחד הוא הסיפור על הרפובליקה היהודית הראשונה. שלום עליכם העיז אנשים שהגיעו לאי נידח כללו - ציוני, טריטוריאליסט, קפיטליסט, אורי-תודוכס, אתאיסט, סוציאליסט, נציוני-ליסט, מתבולל, אידיאליסט, מטריאליסט, פועל ואשה. הם סבורים, שהמקום אינו מיושב ומחליטים לחוקק את החוקים הראשונים של הקונסטיטוציה הראשונה של שלושת-עשרה המדינות של הרפובליקה הראשונה בישראל; הם אף מחליטים, כי שפתם תהיה שפת יידיש, אך בשאר הדברים דעותיהם נחלקות לחלוטין - שלושה-עשר אנשים ושלוש-עשרה דעות שונות. לאחר ששחררו לבסוף מן האי, מהרהר

שלום עליכם: "מה גדלו מעשי הקב"ה, שברא עולם גדול כל כך, אך לא פיסת קרקע זעירה, לא פינה קטנה לעמו הנבחר, לישראל!" (עמ' 311).

אכן, אם היה ספק קל שבקלים לגבי מידת הציוניות ואהבת-ישראל של שלום עליכם, הרי באו יצירות אלו והסירו ספק זה. הוא הפך חובב-ציון כבר בשנותיה הראשונות של התנועה, בשנת 1883 לע"ר, כפי שמבהיר ד"ר ישראל קלויזנר במאמרו על שלום עליכם הציוני, המופיע בסוף הספר לאחר סיפורי מנחם-מנדל. עם זאת, הדגיש תמיד את הצורך בגישה מעשית ועניינית לטיפוח הרעיון הציוני. הוא אף נסע לערים שונות למטרות תעמולה ציונית, ובמכתביו לאוסישקין הוא מתאר את פעולותיו בהסברה ובגיוס כספים, אולם, עם הופעתו של הרצל הפך לתומך נלהב של הציונות המדינית. הוא אף פרסם חוברת מיוחדת ביידיש לזכרו של הרצל, ובה תיאר את פעולתו כציוני, כמדינאי וכסופר.

המשכיות אחרת

שלום רצבי

משה בן-שאול, קבר החלוץ - שירים, ספרית מקור, אגודת הסופרים העבריים בישראל והוצאת "יחדיו" איחוד מרציאים לאור. 102 עמ'.

בא בימים קשים יוצא מתוך תהלי מצל אחד לצל

6.

של המשכיות אחרת:
הקסם הבינה המות

(הצל המופלא עמ' 22)

בחרתי קטע שיר זה שכן אין כמוהו למצות את אופיה של אסופת השירים החדשה "קבר החלוץ". האני, ולאן דוקא האני השירי שהרי מדובר במחרוזת אמינות בעלת אופי וידויי שאין שום קושי בשיוכם לאני בעל ביוגרפיה מסוימת מאד, מצהיר על יציאתו מצל אחד לצל אותו הוא מגדיר כ"צל של המשכיות אחרת". הווי אומר: מצויים פה בכפיפה אחת שני היסודות. שינוי לצדה של התקיימות. ממהותם של החומרים צל, תהלי, (על משקל פלי), רוח וכזבים אנו למדים על מהותם של השינוי ושל ההמשך באסופת השירים החדשה. צל אינו עצם. כל כולו אינו אלא היטלו של העצם. במקרה שלנו

אין הצל האחד ואף הצל האחר אלא היטל ליו של האני. במלים אחרות: האני מודיע או מודע לעובדת השינויים החלים על היטליו אך אינם נוגעים בו, בעצמו. מכאן השינוי ומכאן ההמשך. ברם לגבינו - כמו גם לגבי האני המסתכל בעצמו - הרואים רק את ההיטלים, תהיה ההמשכיות תמיד המשכיות אחרת. המשכיות שבסופו של חשבון היא היא השינוי.

עימות השורה "הקסם הבינה המות" המגדירה את המשכיות האחרת עם שורת מקבילות לה כמעט מספריו הקודמים של מ. בן שאול הנשא את השם "הקסם התענוגות המות" אנו מוצאים שורות אלו: "הקסם התענוגות המות ברגע דום הים, בזוע / רוח. נחות ערוגות היין ואהבות מנוחשות / על פני חרש יזחלו / ככויות לילה בכוכי צל." הצירוף זהה, כשאת מקומה של הבינה תופסים התענוגות. שאר החומרים זהים: רוח, צל, קסם ומות. אף האני המופיע בשניהם הינו אותו אני שדבריו נושאים אופי וידויי. בספרו הקודם, אותו צירוף מופיע כשאת מקומה של הבינה תופסת הפעם המהירות. כלר מר המשתנים, מחמת אופיו הוידויי של השיר, נושאים את חותמו של הזמן הקיר מי שציוני דרכו הם: התענוגות, המהירות והבינה.

בדיקה בשירי הספר תגלה שאכן השינוי נעוץ במוטיב הבינה. ויעידו על כך שורות כמו "רק לא תבונה ברגע זה / כשהתנור בבית הוא בטווחייד מושטה" או "העמקות אינה להיות אלא להסתכל / בהיותי", ושורות ואמירות רבות המנסות להגדיר מהויות, להשוות בין דברים. כשי בינה בעברית באה לציין הבנה של דבר מתוך דבר, והבחנת דבר מתוך דבר. הבינה, נוסף על היותה שם עצם, הינה גם גיל. כך גם בקטע שבחרתי לפתיחת רשימה זו שבו מזדקר כפל המשמעויות על ידי הצירוף "בא בימים קשים" המעלה על הדעת באופן מיידי את "בא בימים" המקראי שאחריו תמיד בא המות כמו בשירנו.

אך טבעי הוא שהאופי אותו תקבל שירה בה האני תופס את עצמו בבדידותו (והמלה "לבד" מופיעה בהטיות רבות וביהרבה משירי מ. בן שאול) כהמשכיות היחידה, ולו גם רק "המשכיות אחרת", ואילו את השינויים ואת ההשתנות מטייל על היטלי האני בלבד, יהיה בעל אופי קיומי חסר פשרות. ואמנם בכל שירי מ. בן שאול אנו פוגשים את האני המהורהר, המשווה בין דברים, בין תחושות ורשמים של אז ושל עכשו כשהוא שומר הן על זהותו והן על גבולותיו. כששמירת הזהות